

fesora prawa kanonicznego na uniwersytecie, doktora dekretów i plebana kościoła w Irządzach (zm. 1452).

Zdarzały się jednak również, choć znacznie rzadziej, przypadki odwrotne, gdy do biblioteki uniwersyteckiej trafiały rękopisy z innych ośrodków. Przykładem może być kodeks powstały w plockim kręgu katedralnym (Lat.F.ch.II.219). Rękopis ten zawierał m.in. mowy wygłoszone w czasie soboru bazylejskiego, przepisane jeszcze w jego trakcie w 1433 r., na polecenie kustosa plockiego Jana. Prawdopodobnie kodeks ten co najmniej w części stanowił wzorzec (*exemplar*) innego kodeksu należącego do kanonika i kaznodziei plockiego Jakuba z Piotrkowa, w późniejszym okresie również rektora Uniwersytetu Krakowskiego¹²³⁵. Książki ofiarowali uniwersytetowi także duchowni z kręgu parafialnego. Przykładem może być przytoczona wyżej darowizna dokonana w 1454 r. przez plebana trębaczowskiego Gotarda syna Adama z Krzepic, który przekazał na ręce ówczesnego rektora, Benedykta Hessego, dwa kodeksy z tekstem *Secunda secundae* Tomasza z Akwinu. *Nota bene* związki Gotarda z Uniwersytetem Krakowskim przejawiały się również w opiece nad jednym z magistrów – Jan z Wielunia określił się w liście do Gotarda jako sługa teraz i na wieki (*vester servitor nunc et semper*)¹²³⁶.

4.6. Rękopisy z kręgu ludzi świeckich

Na duże znaczenie miast w rozwoju kultury piśmiennej w Polsce późnego średniowiecza wskazywał wielokrotnie Edward Potkowski. Podkreślał on funkcjonowanie książki nie tylko w kręgu kościelnym, ale również świeckim, jak też wyróżniał grupę zawodowych wytwórców książek – katedralisów¹²³⁷. Problemy związane z kulturą piśmienną miast i mieszczan w Polsce późnego średniowiecza zostały ostatnio gruntownie opracowane przez Agnieszkę Bartoszewicz, która zajęła się nie tylko produkcją ksiąg miejskich (ławniczych, radzieckich itd.), ale także ich twórcami: kręgiem pisarzy miejskich, notariuszy i katedralisów¹²³⁸. Ten krąg twórców i użytkowników książek zasługuje na szczególną uwagę, również z racji posiadanych przez nich książek.

1235 Zob. A. RADZIWIŃSKI, *Pralaci i kanonicy kapituły katedralnej plockiej*, t. 2, s. 61–63.

1236 Kraków, BJ 1723; zob. W. WISŁOCKI, *Katalog rękopisów*, cz. 1, s. 416.

1237 Zob. E. POTKOWSKI, *Książka rękopiśmienna, passim*; IDEM, *Książka w mieście polskim schyłku średniowiecza*, [w:] IDEM, *Książka i pismo w średniowieczu. Studia z dziejów kultury piśmiennej i komunikacji społecznej*, Pułtusk 2006, s. 75–88; IDEM, *Kultura piśmienna w małych miastach polskich. Opatów, Pniewy*, [w:] IDEM, *Książka i pismo w średniowieczu. Studia z dziejów kultury piśmiennej i komunikacji społecznej*, Pułtusk 2006, s. 89–118; IDEM, *Zawodowi wytwórcy książki*, s. 119–144.

1238 Zob. A. BARTOSZEWICZ, *Piśmienność mieszczańska w późnośredniowiecznej Polsce*, Warszawa 2012. Na krąg miejski jako ważny element kultury piśmiennej w Polsce późnego średniowiecza wskazywał Edward Potkowski – E. POTKOWSKI, *Książka rękopiśmienna, passim*.

Do obrazu zarysowanego przez wymienionych wyżej autorów warto dorzucić garść spostrzeżeń i przykładów z niezachowanego przedwojennego zbioru rękopisów BN. Do nielicznej grupy kodeksów pochodzących z kręgu miejskiego zaliczyłem przede wszystkim rękopisy przepisane lub należące do mieszczan, co wynika z kolofonów. Były to głównie kodeksy fachowe, służące pisarzom miejskim.

Niektórzy byli twórcami kodeksów zawierających kolekcje tekstów prawnych. W 1463 r. Paweł Kostka z Wojnicza, określający się jako współobywatel (*concivis*), przepisał rękopis znany w literaturze przedmiotu od czasów Janockiego, z tekstami z zakresu prawa miejskiego (*Prawo magdeburskie*), ziemskiego (statuty Kazimierza Wielkiego, statut warcki Władysława Jagiełły, statuty łączyckie i mazowieckie) oraz *Processus iudicarius*; w sumie na 119 kartach znalazło się 11 tekstów (Lat.F.ch.II.124)¹²³⁹.

Już Antoni Zygmunt Helcel stwierdził bliskie pokrewieństwo wersji statutu wiślickiego z rękopisu Pawła Kostki z przekazem statutu znajdującym się w Bibliotece Ossolińskich, datowanym na 1400 r. i przepisany na potrzeby klasztoru duchaków w Krakowie, podkreślając jednak, że nie ma bezpośredniej zależności między tymi przekazami¹²⁴⁰. Na podstawie fragmentu tytułu: *Constituta polonialis juris castro cracoviensis perpetue conservata* Joachim Lelewel wysnuł wniosek, że sam Paweł Kostka wymienił oryginał, z którego kopiował: egzemplarz statutów przechowywany na zamku królewskim w Krakowie¹²⁴¹.

W niektórych wypadkach pisarze miejscy pełnili również funkcję rektorów szkół. W 1444 r. Zawisza ze Słupcy, określający się w kolofonie jako kierownik szkoły w Pilźnie (*rector scholarum*) i notariusz tego miasta (*notarius civitatis*), przepisał *Dicta hymnorum*, wykorzystywane przez niego w szkole (*pronunciata*) (Lat.F.ch.I.223). Sam kodeks, dokładnie opisany przez Aleksandra Brücknera, zawierał hymny podzielone na cykle *temporale* i *sanctorale*, zaopatrzone w obszernie anonimowe komentarze i glosy z wyrazami w języku polskim – te ostatnie prawdopodobnie były twórczym wkładem Zawiszy¹²⁴².

Pisarze miejscy – z racji zawodu parający się piśmem codziennie – dorywczo przepisywali także różnego typu teksty w celach zarobkowych¹²⁴³. W 1428 r. Piotr, pisarz miejski Opatowa, przepisał postyllę Mikołaja z Liry na zlecenie Grzegorza, kanonika i oficjała sandomierskiego (Lat.F.ch.I.190). W innym z kodeksów

1239 Zob. E. POTKOWSKI, *Książka rękopiśmienna*, s. 95.

1240 Rękopis Wrocław, Biblioteka Ossolineum 633/I – opis rękopisu zob. W. KĘTRZYŃSKI, *Katalog rękopisów*, s. 90. Zależności między kodeksami zob. *Starodawne Prawo Polskiego Pomniki*, t. 1, s. XLVI; R. HUBE, *Prawo polskie w 14-tym wieku. Ustawodawstwo Kazimierza Wielkiego* (Biblioteka Umiejętności Prawnych), Warszawa 1881, s. 78–82.

1241 Zob. J. LELEWEL, *Rozpatrzenie niektórych względów i pomników prawodawstwa, wiślickiemu uprzednich*, [w:] IDEM, *Polska wieków średnich*, t. 3, Poznań 1859, s. 627.

1242 Zob. A. BRÜCKNER, *Średniowieczna poezja łacińska w Polsce. Część trzecia*, s. 299–310; A. DĄBRÓWKA, *Średniowiecze. Korzenie* (Mała Historia Literatury Polskiej), Warszawa 2005, s. 272–273.

1243 Zob. A. BARTOSZEWICZ, *Piśmienność mieszczańska*, s. 159–161.

(Lat.F.ch.I.658), na końcu tekstu, określonego w katalogu petersburskim jako *Vocabularium alphabeticum*, znajdował się kolofon: *Comparatus est iste liber per venerabilem virum dominum Nicolaum decretorum doctorem et plebanum Czzyrnensem, decanum Varschowiensem, scriptus per Nicolaum Suledo de Marta [!] finitus feria 2 in vigilia sancti Thome apostoli anno 1435* (k. 226v). Przyjmując poprawkę nazwy miejscowości na *Warka*, niemal pewna wydaje się identyfikacja kopisty z Mikołajem Suledo z Warki, pisarzem miejskim i burmistrzem Warki, kopistą i być może właścicielem słynnego kodeksu Świętosławów, zawierającego polski przekład statutów Kazimierza Wielkiego i Władysława Jagiełły oraz ustaw mazowieckich¹²⁴⁴. Co interesujące, w 1464 r. Mikołaj Suledo wystąpił przed sądem kościelnym poznańskim, wiodąc spór z niegdysiejszym notariuszem klucza wrociszowskiego Andrzejem z Witkowic o rękopisy zawierające teksty: *Aurora* Piotra Riga, repertorium prawa kanonicznego oraz listy (*epistolae*) *magistri Petri de ...assia*¹²⁴⁵. Ostatni z tekstów to raczej nie proponowany przez Birkenmajera korpus listów Piotra z Blois, lecz być może wykład Listów św. Pawła autorstwa Piotra de Tarantasia (Innocentego V)¹²⁴⁶. Na podstawie tej zapiski Aleksander Birkenmajer uznał, że Mikołaj był właścicielem tych książek; ostrożniejszy był Edward Potkowski, który podkreślił, że nie wiadomo, czy były to książki wypożyczone Andrzejowi, czy też przepisane przez Mikołaja i kopiowane na zlecenie Andrzeja¹²⁴⁷.

Rękopis petersburski stanowi zatem dodatkowy argument potwierdzający tezę Birkenmajera, że Suledo był zawodowym kopistą, przepisującym książki zarobkowo¹²⁴⁸. Przepisany w 1435 r. przez Mikołaja Suledo tekst w tym rękopisie, o lakonicznym incipicie: *Aeterna celestis memoria*, można zidentyfikować jako: *Repertorium iuris canonici*¹²⁴⁹. Świadczyłoby to, że Mikołaj przepisywał teksty prawnicze, w ten sposób być może nabywając doświadczenie, które wykorzystał następnie, pełniąc urząd burmistrza.

Być może z kręgiem miejskim należy łączyć czternastowieczny psalterz małego formatu (Lat.O.v.I.106). Znajdująca się w tym kodeksie nota: *Liber N. Fredewalt*

1244 Rękopis: Kraków, Biblioteka Czartoryskich, sygn. 1418. O Mikołaju zob. A. BIRKENMAJER, *Burmistrz warecki z połowy XV wieku – kopistą i właścicielem książki*, „Przegląd Biblioteczny”, 12, 1938, 1, s. 17–19; E. POTKOWSKI, *Książka rękopiśmienna*, s. 99, 216.

1245 Zob. *Acta capitulorum nec non iudiciorum ecclesiasticorum selecta*, t. 2, s. 585–586, nr 1299.

1246 A. BIRKENMAJER, *Burmistrz warecki*, s. 18.

1247 *Ibidem*; E. POTKOWSKI, *Książka rękopiśmienna*, s. 216.

1248 A. BIRKENMAJER, *Burmistrz warecki*, s. 18.

1249 Tekst zatytułowany *Registrum iuris canonice* [!], o identycznym incipicie, znajduje się w piętnastowiecznym rękopisie watykańskim Pal. lat. 802, zawierającym głównie teksty z zakresu prawa kanonicznego i rzymskiego – zob. *Codices Palatini Latini Bibliothecae Vaticanae*, recensuit et digessit H. STEVENSON, recensit I. B. DE ROSSI, t. 1, Romae 1886, s. 285–286.

wskazywałyaby na Mikołaja Fredewalda (Niclasa Friedewalda) – być może przedstawiciela rodziny toruńskich patrycjusz¹²⁵⁰.

Kodeksy średniowieczne, których właścicielami i użytkownikami byli mieszczanie, a które znalazły się w przedwojennym zasobie BN, były nieliczne. Warto jednak pamiętać, że przedmiotem badania objęto rękopisy łacińskie, podczas gdy w większych miastach Królestwa Polskiego i Mazowsza był w użyciu język niemiecki. Zatem w dalszych poszukiwaniach niezbędne jest uwzględnienie również kodeksów niemieckich.

1250 Np. Mikołaj Fredewald był w latach 1496–1502 ławnikiem Starego Miasta w Toruniu, następnie rajcą (1502–1504) i burmistrzem (1504–1524) – zob. K. MIKULSKI, *Urzednicy miejscy Torunia. Spisy, cz. 2: 1454–1650*, Toruń 2001, nr 338, 123, 20, s. 191.